

Joanes Etxeberri Sarakoa Okzitaniako Tolosan ikasle

Gidor Bilbao Telletxea
EHUko irakaslea

Artikulu honetan Joanes Etxeberri Sarako idazlearen ikasketa garaia buruzko bi dokumentu argigarriren aurkikuntzaren berri ematen da. Lehen ikasketak Pauen egin bide zituelako susmoaren alde agertzen da egilea, hori frogatzen duen dokumentu ziurrik aurkitu ez bada ere. Unibertsitate ikasketei dagokienean, bi dokumentu aurkezten dira. Lehenak frogatzen du Okzitaniako Tolosako Unibertsitatean lortu zuela 1694an medikuntzako batxiler-gradua. Bigarrenak erakusten duenez 1696an oraindik aipatu unibertsitateko ikaslea zen lizentziatu-doktore ikasketetan.

The article discusses on the discovery of two documents about the student-time of the writer Joanes Etxeberri Sarakoa. The author thinks Joanes Etxeberri Sarakoa attended his first courses in Pau, in spite of the lack of any document to prove it. About his universal studies, the author presents the mentioned two documents: the first document proves Joanes Etxeberri Sarakoa got his Bachelor degree in Medicine in the University of Tolosa in Occitania in 1694; the second one points out Joanes Etxeberri Sarakoa was still student in licentiate-doctorate studies within the same University in 1696.

1. Lehen ikasketak

Duela zenbait urte argitaraturiko artikulu batean (Bilbao 1991) esaten genuen bereziki garrantzitsua izango litzatekeela Joanes Etxeberri Sarakoaren ikasketa garaia hobeto ezagutzea, hori izan daitekeelako, bere lanetan erabilitako iturrien azterketarekin batera, bere heziketan eragina izan duten elementu eta korrontek ezagutzeko bidea.

Bere umetako ikasketez gogorazten genuen orduan Julio Urkixoren susmoa zela (1907: lxxiii) Etxeberri jesuitekin Pauen ikas zezakeelakoa. Guk Etxeberri beraren lanetatik harturiko testu bat aipatzen genuen garai hortaz argigarri izan zitekeelakoan (Zarauzko Eskuizkribua: 111-112):

§ 34 bis. ...ceren çordun bainaiz hequien [Ignazio Loiolakoaz eta Frantzisko Xabierkoaz ari da] alderat, hequien semeen escoletan Musatik ergoraino-koan ene gaztetasunean errecebitu tudan eskola, eta hazcuntça onen cariaz.

...erga eos devinctus sum, ob doctrinam, probasque consuetudines quibus eorum filii in juventute mea a musa usque adeo in ludis literariis imbuerunt me.

Urte batzuk igaro ondoren, azalpena zor zaio irakurleari¹ eta honen inguruan ez dugula datu positiborik aurkitu aitortu beharrean gara. Garai hartako Frantziako jesuiten eskolen inguruko ikerketek erakusten duten bideari jarraituta (Delattre 1949-56: 1459 eta Dainville 1978: 535-536) berriro ere baieztza genezake susmorik sinesgarrina dela Urkixok aieraturikoa, hots, orduko jesuiten ikastetxeen artean Saratik hurbilen zena Pauekoa izanik, pentsatzekoa dela han ikasia izan litekeela Joanes Etxeberri Sarakoa². Ikastetxe haren oinordekoa Paueko Lizeoa da eta honen historiari buruzko liburuak eta iturriak arakatuta ez dugu xvii. mendearen bukaerako edo xviii.aren hasierako ikasleen zerrendarik aurkitu³.

Dena den 1991ko artikuluan aipatzen genuen 1690eko ikasketa programa ezagutzearen garrantzia eta, oraingoz Etxeberriren lehen ikasketetara hurbil gaitzakeen dokumentu bakarra izan litekeelako bilduko dugu hemen. Urte hartako bigarren seihilabetekoan Paueko Jesusen Lagundiaren Ikastetxeen eskaintzen ziren ikasketei buruzko hormirudi bat gorde da eta argitaraturik da haren faksimila (Lacaze 1884), guk hemen transkribituko duguna⁴:

1. Eusko Jaurilaritzak eta EHUk ordainduriko ikerketa proiektuei esker egin ahal izan da lan hau.

2. «Les aires de recrutement sont plus étendues au seizième siècle, soit que les collèges soient moins nombreux, soit que l'on recherche la sécurité religieuse de certains d'entre eux. Elles se restreignent à des cercles de 40 à 50 kilomètres de rayon (une journée de voiture) au cours du dix-septième siècle pour les collèges d'humanités. C'est un recrutement de terroir entraînant une mentalité homogène. Les classes de philosophie ont une recrutement plus large, interrégional, favorisant un brassage des provinciaux» (Dainville 1978: 159).

3. «La source privilégiée, lorsqu'on peut en disposer, est le catalogue d'élèves, que devaient tenir les préfets des collèges: il indique, en effet, les nom et prénom de chaque élève, son lieu d'origine, son âge, la condition de son père, le jour de l'admission et la classe en laquelle il était admis. Le nombre de ces registres, qui nous sont parvenus est, hélas, fort réduit» (Dainville 1978: 158).

4. Azken hiru lerroak geratzen dira transkribitu gabe, faksimilean ezin daitezkeelako osorik irakurri. Lehenean eskola-motak aipatzen dira: *declamationes*, *lectiones*, *dispositiones*... Bigarren eta hirugarren lerroetan moldiztegiari buruzko zehaztasunak agertzen dira, datarekin batera: Pauen 1690ean argitaratua, Jean Desbarats-en alargunaren eta honen semearen moldiztegiaren.

Anno salutis preparatae M.DC.XC. Postridie Kal. Aprilis.
Regium Palense Collegium Societatis Jesu
Alumnos in stad[i]um revocabit.
Posteriore semestri

In schola Theologiae Scholasticae
De gratia & merito
De sacramentis

In schola Theologiae Morali
De beneficiis & simonia

In schola Physicae
De ortu & interitu

In schola Logicae
Organum Aristotelis

In schola Mathematicae
De astronomia

In rethorica
M.T.C.⁵ in *Pisonem*
Senece *Hercules Furens*
Homeri *Iliados*
Continuabitur

In schola Humanitatis
M.T.C. *Pro Rege Dejotaro*
Q. Horaci Flacci Liber IV
*Evagora. Encomium*⁶
Continuabitur

In prima Grammaticae
M.T.C. *Somnium Scipionis*
Pub. Virgil. Maron *Aeneid.* Liber V.
Luciani *Dialog. Deorum* XIII &
Despauterii *Prosodia*⁷

In secunda Grammaticae
M.T.C. *Epistolarum* Liber X.
Pub. Ovid. Nasonis *ad Liviam*
Aesopi *Fabulae*
Despauterii *Syntaxis*

In tertia Grammaticae.
M.T.C. *Epist. Famil.* Liber XVI
Publii Ovidii Nasonis *Elegia de nuce*
Clenardi *Verba barytona*⁸

Soilik bi puntu nabarmenduko ditugu oraingoz. Batetik, Zizeronen nagusitasuna eta bestetik Despauteriusen presentzia. Azken honi buruz aipagarria da datu bat: xvii. mendearen bukaeran eta xviii.aren hasieran, Etxeberri ikasle izan bide zen garaituan, gramatikarari honen lanen edizio anitz eman zituen argitara Paueko bertako jesuiten ikastetxeak, gehienetan «zuzendurik eta laburturik» (Delfour 1890: 72).

2. Dokumentu berriak

Joanes Etxeberri Sarakoaren bigarren ikasle garaiari buruzkoak bilatzean,

lana errazagoa izan ez bada ere, argi eta erabakiorragoak izan dira ondorioak. Julio Urkixori esker (Urquijo 1907: xiii eta Bilbao 1991: 754) bage-nekien Hondarribiko Udal Artxiboko batzar-agiri bati kasu eginez gero, Etxeberri ez zituela medikuntza ikasketak Espainian egin. Hortik Vinsonek (1907) ondorioztatu zuen Montpellieren ikasi bide zuela eta Lafitte-k (1965) Montpellier eta Okzitaniako Tolosa aipatu zituen. Geroztik, bi hauen baieztapenetan oinarrituta nonbait, bi hiri hauek aipatu dituzte Etxeberriren bizitzari buruz aritu direnek.

Zorionez Montpellierreko unibertsitateak argitaraturik du bere kartularioa⁹

5. M.T.C. = Marcus Tullius Cicero.

6. Isokratesen lanak dira.

7. Johannes van Pauteren "Despauterius" gramatikariaren lanek Etxeberriren lana ulertzeko duten garrantziari buruz ikus Bilbao 1991: 763-764.

8. Klenardo, Flandesen 1495ean jaioa, *Institutiones linguae graecae* ikasliburuaren egilea.

9. *Cartulaire de l'Université de Montpellier publié sous les auspices du Conseil Général des Facultés de Montpellier.*

eta Okzitaniako Tolosako unibertsitatearen agiritegia aski osoa da. Montpellierreko izendegietan ez dela Etxeberririk agertzen ikusi ondoren (Montpellierrekin hasi ginen moldizte-giko letra irakurtzea beti delako erraza-goia), Tolosako agiritegian aztertu genituen 1680tik (mutil kokorra zen orduan Joanes Etxeberri) 1713ra bitarteko agiriak (Saran bizi zela ziur dakigun urtea).

Bi agiritan aurkitu ditugu zalantzarik gabe Joanes Etxeberri Sarakoari dagozkion aipamenak. Kronologikoki lehena 1694koa da. Tolosako Unibertsitatearen bibliotekako eskuizkribuen artean ms. 34 (121) signatura du eta batxilerren errola da. Hona hemen 205 v° orrialdean dakarrena¹⁰:

d'etcheberry
in Medicina

Discretus vir Joannes d'Etcheberry oriundus e' loco Sarensi Diocoesis Bayonensis¹¹ liberalium artium magister hujus academiae fuit factus baccallaureus in medicina sub Domino Joanne de Gaillard professore die prima mensis Novembris anno Domini millesimo sexcentesimo Nonagesimo quarto.

Ez dago zalantzarik: 1694ko azaroaren lehenean medikuntzan batxiler izendatzen dute Joanes Etxeberri Sarakoa Okzitaniako Tolosako Uniberti-

tatean. Bide batez esaten zaigu, gainera, unibertsitate berean eginak zituela *liberalium artium magister* izateko ikasketak eta Joannes de Gaillard zela bere irakaslea¹².

Bigarren dokumentua ez dagokio Etxeberriri berari baina bere sinadura agertzen da lekuko gisa. Berriro ere Tolosako Unibertsitatearen Bibliotekako agiri bat da, ms. 18 (16), ikasleen egiaztagiriak biltzen dituena¹³. Hara 29 v° orrialdean dioena:

Etchecapar
nicolas

Anno quo supra et die vigesima nona mensis augusti Discretus vir dominicus etchecapar e loco d'Ideaux dioecesis Oloronensis Tolosae studens ut continuus studens sine fraude fuit registratus et descriptus in praesenti regesto exacto prius pro corroboratione praemissorum juramento a Discretis viris Jacobo de Soccobie isturissensi dioecesis bayonensis et Joanne etcheberry Sarensi dioecesis eiusdem tolosae studentibus qui ab anno domini millesimo sexcentesimo octuagesimo nono et in mense Julio usque ad diem praesentem sigillatim vidisse ipsum dominicum etchecapar actus scholasticos exercuisse sive exercere in praesenti universitate et studio tolosano in Theologiae facultate sub RR.PP. dominis doctoribus regentibus in praesentia regentis pariterque mei secretarii deposuerunt in

10. Bibl. Universitaire. Toulouse. ms. 34 (ancien 121). *Bacheliers en Théologie et en Médecine (13 octobre 1674 - 10 juillet 1724)*, 206 v°.

11. Hemen idatzi eta ondoren tatxatuta dago *fuit*.

12. Jatorriz Foix hirikoa zen Jean Gaillard. Montpellierreko Medikuntza Fakultatean egin zen doktore eta 1660.eko ekainean hasi zen Tolosako Unibertsitatean lanean laguntzailer (*aggregatus*) gisa (Barbot 1905: I, 164-165). 1668ko abuztuan Arte Fakultateko irakasle (*professeur*) izendatzen dute eta 1677tik 1706ra bitarteko agiritan agertzen da batxilerren irakasle gisa.

13. Bibl. Universitaire. Toulouse. ms. 18 (ancien 16). *Registre des testimoniales ou certificats d'études des étudiants de l'Université de Toulouse. 29 août 1692 - 2 août 1724*, 29 v°. Ikusi dugu orobat ms. 17 (ancien 102), hots *Registre des testimoniales ou certificats d'études des étudiants de l'Université de Toulouse. 2 mars 1682 - 29 août 1692* baina ez dugu ez batean ez bestean aurkitu Joanes Etxeberri Sarakoari berari dagokion egiaztagiria. Dena den, ms. 17 eskuizkribuaren izenak beste zerbait badio ere, soilik 1682-03-02tik 1682-11-30era bitarteko egiaztagiriak aurkitu ditugu guk liburu horretan eta hurrengo liburua (ms. 18) 1692-08-29an hasten da. Beraz bada tarte bat, 1682-11-30etik 1692-08-29ra bitartekoa, egiaztagiririk gabe.

quorum [fidem hic]¹⁴ subsignaverunt.

Soccobie   Juan d'Etcheberry

Ego dominicus Etchecapar e loco d'Ideaux dioecesis Oloronensis artium magister academiae Tolosanae fidem meam et obsequium obstringo.

Etchecapar

Hemen irakurtzen denaren arabera, zalantzarik gabe, 1696ko (hori baita aurreko agirian agertzen den data: *anno quo supra*, hots *millesimo sexcentesimo nonagesimo sexto*) abuztuaren 29an oraindik Tolosan zegoen Joanes Etcheberri Sarakoa ikasten (*tolosae studentibus*). Sinatzen duen lekukotasunaren arabera, gainera, pentsatu beharko genuke jadanik 1689an han zela, adiskidea eskoletara joaten ikusi duela egiaztatzen baitu (*vidisse ... actus scholasticos exercuisse sive exercere*).

3. Okzitaniako Tolosako Unibertsitatea xvii. mendearen amaieran

Tolosako Unibertsitatearen hatsapenak xiii. mendean kokatu behar dira (Barbot 1905: I, 3-18). Hasieran hiru alor hartzen zituen Arte Fakultateak: gramatika, logika eta medikuntza. xvii. mendearen amaieran lau fakultate ziren: Zuzenbide Fakultatea, Medikuntza Fakultatea, Teologia Fakultatea eta Arteetako Fakultatea. Zuzenbidekoa zen orduan fakultaterik indartsuena eta Medikuntzako ahulena.

Etcheberri hango ikasle izan zen

14. Testuan ez dago baina hori da formula ohikoa.

15. *Rapport sur l'état de l'Université de Toulouse et des collèges qui en dépendent, présenté par Charles d'Anglure de Bourlemont, archevêque de Toulouse, et Claude Bazin, seigneur de Bezons, intendant de Languedoc, commisaires du roi pour recevoir la réformation des Universités de Toulouse et de Montpellier*, M. Jourdain arg., *Revue des Sociétés savantes* 1862, 314-335, 406-435.

16. Cf. *Registres du Conseil d'Etat, 1667-10-24*, apud Barbot 1905: 155.

17. Etcheberri Sarakoa medikuntzan batxilergo egiten den urtean soilik beste 5 ikaskideren egiaztagirak daude.

garaiturako, 1668an unibertsitate haren egoeraz idatzitako txostena¹⁵ da informazio-bide aberatsena. Tolosa eta Montpellier-eko unibertsitateen egoera hain zen negargarria non, Frantziako erregeak, horren jakitun izanik, konponbidea bilatu nahian, azterketa egin eta beharrezko neurriak hartzeko eskatzen baitu 1667ko urrian¹⁶.

1668ko txostenean agertzen diren kexak era guztietakoak dira: Medikuntza Fakultatean irakasle eta ikasle gutxi dira (hiru irakasle eta 30 bat ikasle¹⁷), ikasleek askatasun gehiegi dute eta ez dute ikasten, irakasleek askotan huts egiten dute eskolara joan gabe (gehienetan ordezkorik jarri gabe, eta jartzen dutenean, ezjakinen baten eskuetan utzita irakasle-lana), opor luzeegiak dituzte (bost hilabete)... Baina guri orain gehien axola diguna graduak lortzeko moduari buruzkoa da (*apud* Barbot 1905: 159):

Que les degrés s'obtenoient sans avoir étudié le temps porté par les statuts, ou pour mieux dire, sans avoir étudié, sans que les scoliers fussent obligés de représenter leurs cayers écrits de leurs mains, des leçons qu'ils avoient prises, mais sur des simples certificats de deux de leurs compagnons qui attestoient les avoir veu fréquenter les scoles: les bedeaux et secrétaires de ladite Université, qui ne prenoient pas le soin d'écrire le nom des scoliers sur le registre de la matricule, donnant lieu à la fausseté de tous ces certificats que lesdits escoliers se donnoient les uns aux autres.

Que l'on donnoit le degré de bachelier sur un examen fait par un seul docteur en particulier et sur son certificat,

sans qu'il fût besoin d'estre maistre ès arts, et qu'en un mot, on accordait le doctorat à toutes sortes de personnes indifféremment, pourvu qu'ils portassent la quittance du bedeau pour le payement des droits.

Labur esanda, inolako bermerik gabe ematen ziren graduak, soilik ikaskideen lekukotasunaren eta ordainketaren pentzura.

4. Ondorioak Etxeberri Sarakoari buruz

Graduak lortzeko erraztasun horrek badu garrantzia gure 1696ko dokumentutik atera daitezkeen ondorioei dagokionean. Han irakurtzen dena estu-estuan ulertuz gero, Etxeberri Sarakoaren 1689tik 1696ra bitarteko aztarna izango genuke Tolosan. Baina lekukotasun hauen fidagarritasun eskasa kontutan hartuz gero, 1696koa da, nik uste, data ziur bakarra. Izan ere bistan da adiskideak direla hemen lagunaren egiaztagirietan sinatzen dutenak: Okzitaniako Tolosan ere euskaldunak euskaldunekin elkartzen

ziren eta Idauzeko zuberotarraren lekukoak Isturitzeko eta Sarako lapurtarrak dira.

Garai hartako ikasketa-kurrikulum ohikoaren arabera, lehen gradua *liberalium artium magister* da, eta 1694ko agiriak diotenaren arabera Tolosan lortu zuen Etxeberri maila hori, horren egiaztagiri zuzenik aurkitu ez dugun arren.

Bigarren gradua batxilerrarena da eta 1694ko agiria da Etxeberri hori Tolosan eskuratu zuela erakusten duen froga zuzena.

Hirugarren gradua, lizentzia eta doktoratua, dena aldiberean eskuratu ohi zen 1668ko txostenak salatzen duenez eta 1707. urtera arte iraun zuen ohituraren arabera. Etxeberriren sinadurak 1696. urtean Tolosako ikaslea zela dioenez, pentsatu behar dugu gradu hau eskuratu bidean zela unibertsitate hartan. Baina horren frogarik ezin izan dugu aurkitu, garai honi dagozkion egiaztagiriak galdurik baitaude.¹⁸

Bibliografia

- Barbot, J., 1905, *Les chroniques de la Faculté de Médecine de Toulouse du treizième au vingtième siècle*, Tolosa.
- Bilbao, G., 1991, "Larramendiren garaikide bat: zenbait xehetasun Joanes Etxeberri Sarakoaz", *ASJU* 25-3, 751-768.
- Dainville, Fr. de, 1978, *L'éducation des jésuites (xvie-xviii siècles)*, Paris.
- Delattre, P., 1949-56, *Les établissements des Jésuites en France depuis quatre siècles*, Enghien.
- Delfour, J., 1890, *Histoire du Lycée de Pau*, Paue.
- Gadave, R., 1910, *Les documents sur l'histoire de l'université de Toulouse et spécialement de sa Faculté de Droit Civil et Canonique (1229-1789)*, Tolosa.
- Lafitte, P., 1965, "Sarako Joanes Etxeberri medikua (1668-1749)", *Herria*, 29-VIII, 7-VIII.
- Urquijo, J., 1907, *Obras vascongadas del doctor labortano Joannes d'Etcheberri (1712)*, Paris.
- Vinson, J., 1907, "Un artículo de M. Vinson", *RIEVI*, 38-41.

18. Soilik 1673ra arteko lizentziatu-doktore egiaztagirien liburuak daude Tolosako Unibertsitatearen artxiboan.